

РЕЦЕНЗІЯ

на дисертацію Маркелової Вікторії Миколаївни «Обмеження права власності під час кримінального провадження: теорія та сучасна практика», поданої на здобуття наукового ступеня доктора філософії в галузі знань 08 «Право» за спеціальністю 081 «Право»

Актуальність теми дослідження. Питання обмеження права власності під час кримінального провадження, його правова природа, нормативний зміст, процедура, процесуальні гарантії та порядок реалізації обмежуваного права постійно привертає увагу юристів і протягом тривалого часу не сходять зі сторінок юридичної літератури. Особливо підвищився інтерес до цієї проблеми в кримінальному процесі за останні роки, що пов'язано з триваючою реформою кримінального процесуального законодавства України, одним із найважливіших напрямів якого є вдосконалення правового регулювання й забезпечення недоторканності права власності в кримінальному провадженні, специфіки застосування правообмежувальних заходів майнового характеру, допустимості обмеження права власності під час проведення чи застосування процесуальних дій, а також способів захисту цього права.

Зазначимо, що право власності є фундаментальним правом, захищеним національними та міжнародними правовими актами, такими як Конституція України та Європейська конвенція з прав людини. Допустимість обмеження цього права в рамках кримінального провадження вимагає ретельного дослідження для забезпечення збалансованості між захистом суспільного інтересу та правом приватної власності. Неправомірне або надмірне обмеження права власності може призводити до порушень прав людини, що підвищує актуальність питання забезпечення законності й пропорційності правообмежувальних заходів.

Вивчення правових аспектів правообмежувальних заходів дозволяє краще розуміти, яким чином ці заходи можуть ефективно використовуватися для боротьби з економічними, корупційними злочинами, організованою злочинністю тощо. Крім того, з огляду на курс України на інтеграцію в ЄС, важливим є вивчення європейських стандартів і практики обмеження права власності в кримінальному процесі. Це дозволить покращити українське законодавство та

практику його застосування у відповідності з європейськими нормами та уникати порушень прав власників.

Разом з тим, слід зауважити, що реформування кримінального процесуального законодавства повинно ґрунтуватися на міцному теоретичному підґрунті, проте питання обмеження права власності наразі є недостатньо дослідженою темою у доктрині кримінального процесу. Незважаючи на те, що національне та міжнародне законодавство визнає право власності одним із фундаментальних прав людини, його обмеження в рамках кримінального провадження породжує низку проблемних питань, що залишаються поза належним науковим дослідженням. Вітчизняна доктрина не приділяє достатньої уваги питанням змісту та структури кримінального процесуального механізму забезпечення недоторканності права власності, механізму позбавлення права власності в кримінальному провадженні, визначення причин порушень прав та законних інтересів власника (володільця) майна в кримінальному провадженні, способам захисту права власності в кримінальному провадженні.

Наведене вище свідчить про актуальність та важливість теми дисертації присвяченій дослідженню проблем нормативно-правового та прикладного характеру, пов'язаних з обмеженням права власності в кримінальному провадженні. Вивчення цих проблем є необхідним для вдосконалення правозастосовної практики, забезпечення захисту прав власників та дотримання принципу законності в кримінальному провадженні.

Оцінка наукового рівня дисертації і наукових публікацій здобувача. Дисертація Маркелової Вікторії Миколаївни на тему «Обмеження права власності під час кримінального провадження: теорія та сучасна практика» присвячена вивченню сутності та особливостей обмеження права власності під час проведення чи застосування процесуальних дій майнового характеру, визначенню специфіки кримінального процесуального механізму забезпечення цього права, розробці на цій основі рекомендацій з удосконалення кримінального процесуального законодавства України.

Автор комплексно підійшов до вивчення проблемних питань обмеження права власності в кримінальному провадженні та запропонував низку обґрунтованих рекомендацій щодо нормативного вдосконалення процесуального механізму забезпечення недоторканності права власності в кримінальному провадженні, оптимізації процесуальних механізмів допустимості обмеження цього права, його охорони й захисту.

Дисертація ґрунтується на комплексі загальнонаукових та спеціальних методів, які допомогли найбільш оптимально врахувати специфіку об'єкта і предмета дослідження та в сукупності дозволили дослідити як стан забезпечення недоторканності права власності в кримінальному провадженні, так й оптимізації процесуальних механізмів допустимості обмеження цього права, обґрунтувати результати дисертації з наукової точки зору та довести правильність запропонованих у роботі висновків.

Результати дисертаційного дослідження Маркелової В. М. знайшли належну апробацію та оприлюднені у фахових наукових виданнях. Основні наукові положення та результати дисертаційного дослідження висвітлено в 12 наукових публікаціях, серед яких 7 наукових статей – у вітчизняних виданнях, включених МОН України до переліку фахових видань з юридичних наук, 4 тези – у збірниках матеріалів науково-практичних конференцій, а також 1 наукова стаття – у зарубіжному науковому правовому виданні, яка додатково відображає результати дослідження.

У ході проведення наукового дослідження автором дисертації проаналізовано та використано 306 джерел наукової літератури, яка, тією чи іншою мірою, стосується положень дисертації, доповнює її чи спростовує окремі проблемні питання обмеження права власності в кримінальному провадженні. Такий обсяг наукової літератури дозволив автору усестороннє дослідити завдання, поставлені у вступі дисертаційного дослідження й запропонувати низку обґрунтованих рекомендацій і пропозицій.

Новизна представлених теоретичних та/або експериментальних результатів проведеного здобувачем дослідження, повнота викладу в

опублікованих працях. Низка запропонованих автором дисертації пропозицій і рекомендацій характеризуються ознаками новизни і мають безпосереднє спрямування на комплексне вирішення проблемних питань обмеження права власності в кримінальному провадженні, а саме:

– вперше науково обґрунтовано і визначено кримінальний процесуальний механізм забезпечення недоторканності права власності в кримінальному провадженні, до структури якого запропоновано включити такі елементи, як: механізм реалізації недоторканності права власності, що передбачає певні способи, процедури і засоби, завдяки яким забезпечується власність на майно і виконуються пов'язані з цим права та обов'язки; механізм охорони права власності, який полягає в попередженні будь-якого можливого протиправного обмеження чи порушення цього права, контролі за його дотриманням та готовністю відповідних суб'єктів реагувати на можливе порушення; механізм захисту права власності, який охоплює правові норми, гарантії, процесуальні дії, що виконуються в разі посягання на це право, його необґрунтованого обмеження чи порушення і полягають у забезпеченні швидкого та повного відновлення протиправно порушеного права власності, притягненні до юридичної відповідальності суб'єктів, які протиправно порушили це право;;

– вперше доведено необхідність з метою недопущення необґрунтованого обмеження права власності та збереження справедливого балансу між вимогами дотримання публічних інтересів і захисту права власності передбачити в КПК України нову підставу для скасування арешту майна, а саме зупинення досудового розслідування;

– вперше виокремлено та систематизовано, залежно від виду процесуальної дії, причини порушень прав та законних інтересів власника (володільця) майна в кримінальному провадженні, визначено їх різновекторний характер, пов'язаний з вибором стороною обвинувачення порядку проведення чи застосування процесуальної дії, способу вилучення певного майна, особливостей його зберігання та своєчасності повернення незаконно вилученого майна;

– удосконалено доктринальне розуміння таких правових дефініцій, як «право власності», «майно», «недоторканність права власності», «обмеження права власності під час кримінального провадження»;

– удосконалено наукові підходи щодо визначення умов правомірного обмеження права власності, а саме: застосування обмежень лише в установлених КПК України випадках; застосування обмежень службовою особою, яка наділена відповідними процесуальними повноваженнями; дотримання запропонованої законом процедури (процесуального порядку), у тому числі щодо покладання обов'язків та заборон на власника (володільця) майна, за наявності зазначених у законі підстав; роз'яснення власнику (володільцю) майна його прав та обов'язків, а також суті конкретної процесуальної дії; дотримання вимог щодо часу та місця проведення процесуальної дії; дотримання форми фіксування порядку та результатів проведення процесуальної дії; застосування примусу в разі відмови власника (володільця) майна виконати правове розпорядження або демонстрації намірів не виконувати процесуальні обов'язки;

– удосконалено наукові положення щодо допустимості та правомірності обмеження права власності під час кримінального провадження в умовах воєнного стану, легалізації спрощеної (прискореної) процедури провадження слідчих (розшукових) дій, застосування заходів забезпечення кримінального провадження в разі особливого режиму досудового розслідування та судового розгляду;

– удосконалено систематизацію суб'єктів, які відповідно до закону зобов'язані забезпечувати право власності й водночас мають право на його обмеження, а також суб'єктів, право власності яких може бути обмежено при застосуванні чи під час проведення процесуальних дій;

– дістали розвитку наукові положення щодо напрямів втручання в право власності, механізму позбавлення права власності, яким є конфіскація або спеціальна конфіскація всього або частини майна, відмінностей конфіскації та спеціальної конфіскації (щодо майна, яке може бути вилучено у власність

держави; підстав та умов їх застосування; суб'єктів, до яких вони застосовуються; наслідків застосування цих заходів);

– дістали розвитку теоретичні напрацювання щодо: вимог для обмеження права власності в разі проведення огляду чи обшуку, підстав та мети такого обмеження, моделі поведінки владних суб'єктів під час проведення зазначених слідчих (розшукових) дій; впливу такого заходу, як тимчасовий доступ до речей і документів, на можливість реалізації власником (володільцем) майна своїх правомочностей, виокремлення способу виконання цього заходу, який найбільш суттєво обмежує право власності особи; ролі та значення тимчасового вилучення майна в кримінальному провадженні, способів та наслідків обмеження права власності в разі його застосування, підстав повернення тимчасово вилученого майна та процедури фіксації його повернення; етапів накладення арешту на майно, мети забезпечення цього заходу та його наслідків;

– дістала розвитку наукові положення, що стосуються ролі прокурора в забезпеченні недоторканності права власності під час кримінального провадження, алгоритм здійснення судового контролю щодо правомірності та допустимості обмеження, а також захисту права власності в кримінальному провадженні.

Результати дисертації знайшли повне відображення у наукових публікаціях, що оприлюднені у фахових видання України та апробовані на науково-практичних конференціях.

Наукова обґрунтованість отриманих результатів, наукових положень, висновків і рекомендацій, сформульованих у дисертації. Дисертація Маркелової В. М. є одним із перших у вітчизняній юридичній науці комплексним дослідженням проблематики обмеження права власності в кримінальному провадженні, на підставі якого сформульовано нові наукові положення, висновки та пропозиції. Висновки, пропозиції та рекомендації, що наведені в дисертації, ґрунтуються на аналізі літературних джерел, чинного кримінального процесуального законодавства. Зміни та доповнення до законодавства у зазначеній вище сфері дисертантом обґрунтовані належним чином, запропоновані

редакції таких змін та доповнень. Рекомендації та пропозиції, запропоновані автором дисертації для комплексного вирішення проблемних питань обмеження права власності в кримінальному провадженні, ґрунтуються на результатах, отриманих в ході наукового дослідження, мають належний рівень обґрунтування та наукової новизни.

Рівень виконання поставленого наукового завдання, оволодіння здобувачем методологією наукової діяльності. Автор дисертації запропонував чітко визначення об'єкту, предмету та мети дослідження. Вони є зрозумілими і відповідають завданням, які поставлені перед дослідженням. В свою чергу завдання повністю знайшли вирішення у результатах наукового дослідження та публікаціях автора дослідження.

Автор на достатньо високому рівні опанував методологію наукової діяльності. Використовуючи комплекс методів наукового пізнання, дисертант запропонував низку обґрунтованих пропозицій та рекомендацій, які впливають на покращення забезпечення недоторканності права власності в кримінальному провадженні, способів захисту прав та законних інтересів власника або володільця майна в кримінальному провадженні.

Теоретичне і практичне значення результатів дослідження. Результати наукового дослідження, що наведені у дисертації Маркелової В. М., мають теоретичне й практичне значення та характеризуються ознаками наукової новизни. Пропозиції та рекомендації належним чином обґрунтовані і можуть бути використані у освітній діяльності для підготовки студентів юридичного профілю, підготовки кадрів для слідчих підрозділів, суддівського корпусу, подальших наукових дослідженнях присвячених обмеженню права власності в кримінальному провадженні.

Практичне значення дисертації Маркелової В. М. полягає в тому, що його результати можуть бути безпосередньо використані у практичній діяльності, а запропоновані рекомендації і пропозиції створюють реальну можливість вирішення конкретних завдань в практиці кримінального процесу.

Оцінка змісту дисертації, її завершеності. Дисертація Маркєлової Вікторії Миколаївни на тему «Обмеження права власності під час кримінального провадження: теорія та сучасна практика» виконана відповідно до встановлених вимог, має чітку структуру, яка дозволяє вирішити поставлені перед дослідженням завдання.

Дисертаційна робота має чітку структуру, логічно побудована та має послідовно викладений матеріал, що розкривається у трьох розділах дослідження.

У вступі обґрунтовано актуальність обраної теми дисертації, визначено ступінь її наукової розробки, зв'язок з науковими програмами, планами, темами, визначено мету, завдання, об'єкт, предмет та методи дослідження, емпіричну базу, сформульовано наукову новизну, практичне значення результатів та наведено інформацію про впровадження та апробацію результатів дослідження на комунікативних заходах.

У першому розділі дисертації «Поняття та юридична природа обмеження права власності під час кримінального провадження» автором дисертації проаналізовано правова регламентація засади недоторканності права власності, правове підґрунтя допустимості обмеження та позбавлення права власності під час кримінального провадження.

Дисертантом проаналізовано роль та місце конституційних прав у сфері кримінального провадження, досліджено їх класифікацію. Визначено, що одним з фундаментальних прав людини є право власності. Акцентовано увагу на правовій визначеності права власності, нових підходах щодо структури права власності, прав власника, видів майна. Наголошено, що в кримінальному провадженні досліджуване конституційне право визначено як засада недоторканності права власності. Автором здійснено аналіз юридико-технічних особливостей недоторканності права власності, аргументовано, що реалізація правових засад щодо недоторканності права власності передбачає дотримання та виконання положень цілої системи процесуальних норм, які можуть конкретизувати зміст цього права, умови, порядок його обмеження, порядок проведення чи застосування певних процесуальних дій.

Автором також доведено, що допустимість обмеження права власності в кримінальному провадженні насамперед виявляється в тому, що можливість обмеження закріплено в законі, у якому також визначено його мету, тимчасовий характер, підстави, нормативний зміст, суб'єктів обмеження, процедуру, процесуальні гарантії та порядок реалізації обмежуваного права. Визначено та проаналізовано критерії обмеження права власності, мету, підстави та умови.

Автором досліджено питання щодо впливу воєнного стану в державі на корегування питань щодо процесуального механізму обмеження права власності в кримінальному провадженні, виокремлено та систематизовано коло суб'єктів, які відповідно до закону зобов'язані забезпечувати право власності й водночас мають право на його обмеження, а також суб'єктів, право власності яких може бути обмежено при застосуванні чи під час проведення процесуальних дій. Запропонована чітка систематизація суб'єктів, які залучаються до проведення чи застосування процесуальних дій, що призводять до обмеження права власності.

У другому розділі дисертації «Сучасна практика обмеження права власності під час досудового розслідування» автором дисертації досліджено особливості обмеження права власності під час проведення слідчих (розшукових) дій та застосування заходів забезпечення кримінального провадження, виокремлено проблеми, які пов'язані із забезпечення цього права під час їх проведення чи застосування.

В ході дослідження визначено нормативні особливості проведення слідчих (розшукових) дій, під час чи в результаті проведення яких може бути безпосередньо обмежено право власності. Доведено, що слідчі (розшукові) дії, які найбільше обмежують право власності, є огляд та обшук. Акцентовано увагу, що проведення зазначених дій завжди повинно відповідати вимогам закону, сторона обвинувачення зобов'язана чітко усвідомлювати відмінність між обмеженням та порушенням права власності, а тому її дії повинні відповідати певним критеріям щодо чинення мінімальної шкоди правам та законним інтересам власника (володільця) майна, урахування наслідків своїх дій та дотримання принципу

розумної достатності використовуваних засобів у разі обмеження відповідного конституційного права.

Автором дослідження проаналізовано роль та значення заходів забезпечення кримінального провадження, їх вплив для досягнення дієвості кримінального провадження. Акцентовано увагу на відмінностях заходів забезпечення як за характером, так і за змістом примусу, його обсягом, умовами застосування чи колом суб'єктів, до яких вони можуть бути застосовані.

Дисертантом детально приділено увагу негативній правозастосовній практиці під час проведення слідчих (розшукових) дій та застосування заходів забезпечення кримінального провадження, наслідком яких є порушення права власності, об'єктивним й суб'єктивним факторам, які позначаються на якості та ефективності проведення цих дій. Акцентовано увагу, що на практиці реальна ситуація щодо забезпечення недоторканності права власності, недопустимості його необґрунтованого обмеження чи навіть порушення суттєво відрізняється від нормативної моделі, яка визначена в законі.

У третьому розділі дисертації «Процесуальний механізм забезпечення недоторканності права власності в кримінальному провадженні: правова сутність та досвід зарубіжних країн» автором дисертації проаналізовано з урахуванням слідчої та судової практики функціональне призначення відповідного механізму в разі проведення чи застосування процесуальних дій, що обмежують право власності, загальнотеоретичні та практичні питання щодо здійснення судового контролю, прокурорського нагляду, оскарження процесуальних рішень та дій щодо обмеження права власності з метою відновлення прав та законних інтересів власника (володільця) майна.

В ході дослідження автор доводить, що механізм забезпечення недоторканності права власності в кримінальному провадженні має певне функціональне розрізнення, що формує його відповідні підсистеми, а саме механізми реалізації, охорони та захисту. Автор робить висновок, що механізм реалізації недоторканності права власності передбачає певні способи, процедури і засоби, завдяки яким забезпечується власність на майно і виконуються пов'язані з

цим права та обов'язки. Узагальнено права власника (володільця) майна у випадку застосування певних правообмежувальних заходів майнового характеру.

Автором доведено також, що механізм охорони права власності полягає в попередженні будь-якого можливого протиправного обмеження чи порушення цього права, контролі за його дотриманням та готовністю відповідних суб'єктів реагувати на можливе порушення. Досить чітко визначено структуру цього механізму. Проаналізовано також механізм захисту права власності, який охоплює правові норми, гарантії, процесуальні дії, що виконуються в разі посягання на це право, його необґрунтованого обмеження чи порушення і полягають у забезпеченні швидкого та повного відновлення протиправно порушеного права власності, притягненні до юридичної відповідальності суб'єктів, які протиправно порушили це право.

На підставі дослідження кримінального процесуального законодавства зарубіжних країн, що стосується недоторканності права власності та допустимості його обмеження під час проведення чи застосування процесуальних дій автором зроблено висновок, що не зважаючи на відмінності в англосаксонській та континентальній моделях кримінального процесу, недоторканність права власності забезпечується кримінальними процесуальними та конституційними нормами багатьох зарубіжних країн. Доведено автором також, що це право не є абсолютним, а тому завжди супроводжується обмежувальними застереженнями.

Рекомендації щодо подальшого використання результатів дисертації в практиці. Результати дисертації Маркелової Вікторії Миколаївни на тему «Обмеження права власності під час кримінального провадження: теорія та сучасна практика» можуть бути використані у: законотворчій діяльності – для вдосконалення норм кримінального процесуального законодавства, що регламентують допустимість обмеження права власності при проведенні чи застосуванні процесуальних дій; науково-дослідницькій роботі – як підґрунтя для подальшого вивчення проблематики обмеження права власності в кримінальному провадженні; освітньому процесі – в якості науково-методичної основи для розробки навчальних посібників і методичних рекомендацій. Положення та

висновки, наведені в дисертаційному дослідженні, можуть бути використані: в юридичних ЗВО та установах додаткової професійної освіти; в процесі викладання навчальних дисциплін «Кримінальний процес» і «Судові та правоохоронні органи України»; практичній діяльності – для підвищення кваліфікації працівників органів досудового розслідування, прокуратури, адвокатури, суддів та при здійсненні ними практичної діяльності.

Зауваження щодо оформлення та змісту дисертації. Позитивно оцінюючи наукове та практичне значення результатів рецензованого наукового дослідження, вважаємо доцільним висловити свої міркування щодо окремих дискусійних моментів, зокрема:

1. У підрозділі 1.2. дисертаційного дослідження «Правова природа обмеження права власності під час кримінального провадження» дисертант багато уваги приділяє правовому підґрунтю можливості та допустимості обмеження конституційних прав людини під час кримінального провадження, у тому числі й права власності. Проте дослідження було б більш повним, якщо б автор приділив увагу не лише питанню обмеження права власності, а й детально проаналізував сучасну практику застосування правообмежувальних заходів у кримінальних провадженнях, практичним викликам, що виникають при їх реалізації.

2. У підрозділі 2.2. дисертаційного дослідження «Обмеження права власності під час застосування заходів забезпечення кримінального провадження» дисертант розкриває роль та значення відповідних заходів у кримінальному провадженні, їх вплив для досягнення дієвості кримінального провадження, відмінності заходів забезпечення як за характером, так і за змістом примусу, обсягом, умовами застосування чи колом суб'єктів, до яких вони можуть бути застосовані. На моє переконання при дослідженні цього питання, варто було б присвятити більше уваги питанню забезпечення балансу між правом власності як конституційним правом і необхідністю обмеження цього права для досягнення завдань провадження під час застосування відповідних заходів.

3. Дисертація значно б виграла, якби в ній, у контексті написання підрозділу 3.2. «Теоретичні та правові засади обмеження права власності в

кримінальному процесуальному законодавстві зарубіжних країн та механізм його захисту» підсумкові результати аналізу кримінального процесуального законодавства зарубіжних країн, що стосуються недоторканності права власності та допустимості його обмеження під час проведення чи застосування процесуальних дій, а також способів його захисту (в розрізі наведених країн), були представлені в табличному варіанті, з формулюванням конкретних пропозицій для України. Застосування інфографіки при висвітленні цього підрозділу полегшало би сприйняття матеріалу дослідження, а сама робота стала більш презентабельною.

Слід зазначити, що висловлені критичні зауваження не впливають на загальну позитивну оцінку дисертації та не знижують наукової й практичної значущості дисертаційного дослідження Маркелової Вікторії Миколаївни.

Відсутність порушень академічної доброчесності. Дисертація Маркелової Вікторії Миколаївни на тему «Обмеження права власності під час кримінального провадження: теорія та сучасна практика» написана державною мовою з дотриманням вимог наукового стилю. Дисертаційне дослідження містить посилання на використані автором джерела та літературу, відповідно до чинного законодавства щодо авторських прав та академічної доброчесності. Всі випадки використання ідей, результатів і текстів інших авторів мають посилання на відповідні джерела, оформлені у належний спосіб. Аналіз змісту дисертаційного дослідження та наукових публікацій, зарахованих за темою дисертації свідчить, що вимоги щодо академічної доброчесності дисертантом дотримано і робота Маркелової В. М. є самостійним монографічним, оригінальним науковим дослідженням. Під час вивчення та аналізу дисертації, наукових публікацій автора дослідження не виявлено фактів порушень академічної доброчесності.

ВИСНОВОК

про відповідність дисертації встановленим вимогам

1. Дисертаційна робота Маркелової Вікторії Миколаївни на тему «Обмеження права власності під час кримінального провадження: теорія та сучасна практика», є завершеною кваліфікаційною працею, в якій отримано нові

науково-обґрунтовані результати, що в сукупності розв'язують конкретне наукове завдання, яке має істотне значення для кримінального процесу та вироблення науково обґрунтованих рекомендацій щодо вдосконалення відповідних положень законодавства та практики його застосування.

2. Дисертаційна робота Маркелової Вікторії Миколаївни на тему «Обмеження права власності під час кримінального провадження: теорія та сучасна практика» за актуальністю, ступенем наукової новизни, обґрунтованістю, науковою та практичною значимістю здобутих результатів відповідає спеціальності 081 Право та вимогам «Порядку підготовки здобувачів вищої освіти ступеня доктора філософії та доктора наук у закладах вищої освіти (наукових установах)», затвердженого постановою Кабінету Міністрів України від 23 серпня 2016 р. № 261 (із змінами і доповненнями від 3 квітня 2019 р. № 283), наказу МОН України № 40 від 12.01.2017 р. «Про затвердження Вимог до оформлення дисертації» (зі змінами від 12.07.2019 р.) і «Порядку присудження ступеня доктора філософії та скасування рішення разової спеціалізованої вченої ради закладу вищої освіти, наукової установи про присудження ступеня доктора філософії» (Постанова Кабінету Міністрів України від 12 січня 2022 р. № 44), а її автор – Маркелова Вікторія Миколаївна, на підставі прилюдного захисту заслуговує на присудження ступеня доктора філософії з галузі знань 08 Право за спеціальністю 081 «Право».

Завідувач навчальної лабораторії «Юридична клініка»
Державного податкового університету,
кандидат юридичних наук, доцент

Любов ОМЕЛЬЧУК